

A hazai közgyűjteményekben őrzött kódextöredékek felkutatása, identifikálása és az eredmények publikálása 1974 óta folyik pályázati támogatásokkal (MTA-TKI, Főirány, OTKA). A középkori európai és a magyarországi írásbeliség kézzel fogható dokumentumai azok a kódexlapok, melyeket a kora újkorban nyomtatott könyvek bekötésére használtak fel. Feltárásukra a középkori könyvállomány jelentős részének elpusztulása miatt van szükség, aminek egyik oka éppen az volt, hogy a kódexek pegamenlapjai kitűnő könyvkötő anyagnak bizonyultak. A kutatócsoport a Budapesti Egyetemi Könyvtárban, a Központi Papnevelő Szemináriumban, az esztergomi-, valamint a győri közgyűjteményekben önálló kódextöredékgyűjteményeket hozott létre (873 db), az eredményeket pedig katalóguskötetekben, tanulmányokban és nemzetközi konferenciákon tartott előadások formájában tette közzé. Az utolsó két pályázati ciklusban a soproni gyűjtemények feldolgozására került sor. A Soproni Levéltárban Házi Jenő és Radó Polikárp már az 1940-es években leválasztatta a levéltári aktákról az anyag megóvását szolgáló kódexlapokat és felállított egy komoly töredékgyűjteményt. Az Evangélikus Konventi Könyvtár és az Evangélikus Líceumi Könyvtár (ezek korábban egy gyűjteményt alkottak) könyveiről a kutatócsoport restaurátora fejtette le a fragmentumokat, restaurálta a köteteket, s a csoport hozta létre a töredékgyűjteményt. A munka valamivel több időt vett igénybe a tervezettnél, amit egyrészt az anyag páratlan gazdagsága okozott (406 töredék), másrészt az, hogy az anyaggyűjtés befejezése után még mind a városi Levéltárban, mind a konventi levéltárban kerültek elő újabb töredékebe kötött kötetek, melyek közül a koraiakat be kellett illeszteni a már majdnem teljesen elkészült katalógusba. 2006-ban megjelent a német és latin nyelvű katalóguskötet, mely nemcsak a hazai művelődéstörténet szempontjából különlegesen értékes forrásanyagot tartalmazza, hanem a bevezető tanulmány összefoglalja a gyűjtemények történetét és bemutatja a soproni könyvkötők tevékenységét is, akiknek a műhelyében végezte a város és tágabb környéke középkori kódexeiének jelentős része. (A bevezető egy igen alapos munkatanulmányon alapul, Magyar Könyvszemle 2007). A soproni anyagban 42 kódexből maradt fenn két vagy több levél, melyek különböző kötetek bekötésére szolgáltak (a leghosszabb sorozat 21 tételből áll, ez mintegy 40 levelet jelent egyetlen kódexből!). Ha az összetartozó lapokhoz hozzárendeljük őrzőkönyveik használati idejét, képet kaphatunk a kódexek szétszabdálásának folyamatáról, és vele párhuzamosan a kötetés megszervezéséről, időbeli dinamikájáról. A városi kancellária köteteit legtöbb esetben használatukkal egy időben, vagy az azt követő néhány évben kötötték be. A többi, ritkábban előforduló iratfajta általában felfektetésükkor látták el borítóval. Míg a levéltári anyag soproni kötetése kétségtelen, s a felhasznált kötőanyag soproni eredete, a kódexek középkori soproni vagy Sopron környéki használata igen valószínű, a másik két töredékgyűjteménynek csak egy kis részénél tételezhetjük fel a soproni kötőműhelyt. Itt minden esetet önállóan kell mérlegelni. Az evangélikus gyűjtemények a 17. század közepén létrejött városi közkönyvtár (*bibliotheca publica*) utódai, melyet akkor Sopron teljes, döntő többségében protestáns polgársága használhatott. A könyvek egy része a külföldi peregrinációról Sopronba érkező vagy oda hazatérő diákság révén került a gyülekezet tulajdonába. Szép számmal gyarapították a könyvtárat a Sopronba menekülő protestánsok tulajdonában levő, idegenből behozott kötetek is, és komoly növekedést jelentettek a helyi lelkészek könyvadományai, hagyatécai. Soproni kötésről tanúskodik egy makulatúraként felhasznált boríték, melyet az egyik soproni könyvkötőnek címeztek (Nr. 297). Ugyancsak soproni használatú volt az a *Gratianus-kötet*, melynek lapjaiba levéltári anyag mellett az evangélikus közkönyvtár könyveit is kötötték (Nr. 89--95). Gyakran a közös makulatúra anyag bizonyítja, hogy a könyvtár kötéseit és a levéltári aktákét ugyanaz a soproni könyvkötő készítette.

A soproni gyűjteményekben őrzött kódextöredékek jelentős hányadánál sikerült bizonyítani, hogy a város (nevesített) könyvkötőműhelyeiben használták fel őket. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a soproni könyvkötők kizárólag a város középkori kódexeit szabdalták volna fel. Az

olcsó kötőanyag Sopronból és a határ mindkét oldalán elterülő tágabb környezetéből került a műhelyekbe. A katalógus az óvatos „Raum Ödenburg”-ot használja az egykori kódex használatának megjelölésére. Végleg nem nyújt tájékoztatást a bekötés helye a kódexek keletkezési helyére vonatkozóan. Erre nézve a fennmaradt kódexlapok írása, díszítése, notációja és olykor a tartalma irányadó.

A kódexek műfaji arányait a kötéstáblákon fennmaradt kódextöredékek a 14. század végéig jól reprezentálják, ekkor azonban nőni kezdett a papírkódexek száma, melyeket könyvkötésre már nem lehetett felhasználni, legfeljebb makulatúrának. A 15. század második felétől a könyvnyomtatás még tovább torzította a műfaji arányokat, hiszen éppen a legnépszerűbb műveket volt érdemes kinyomtatni, a kódextöredékek között pedig a liturgikus könyvek kerültek túlsúlyba, melyeket hosszú használatra szántak, ezért célszerű volt tartós pergamenre másolni őket. A liturgikus anyagból megállapítható, hogy Sopron sok tekintetben közelebb állt a passzai (bécsi) rítushoz, mint az esztergomihoz, a magyar szentek ünnepei természetesen megvoltak a soproni kódexekben is. Elég gazdag szerzetesrendi anyag (bencés, ciszterci, pálos) is összegyűlt a környékről, mint ahogy prágai, olmüci és krakkói liturgikus könyvek is kerültek a városba az idők folyamán. A 13-15. századi teológiai anyagban az egyházatyák éppen úgy képviselve vannak, mint a skolasztikus bibliamagyarázat és a praktikus lelkipásztori segédkönyvek. Szembetűnő a rendkívül igényesen díszített, itáliai eredetű kánonjogi kötetek nagy száma, emellett több jelentős orvosi könyv is használatban volt a városban. Az Aristoteles-kommentárok külföldi tanulmányok nyomait őrizhetik, két humanista kódex töredékei viszont feltehetően már könyvkötésként kerültek Sopronba. A három soproni gyűjtemény feldolgozott kódextöredékei a további kutatás rendelkezésére állnak. A töredékekről digitális másolat készült, ezek az Országos Széchényi Könyvtár honlapján a közeljövőben ugyancsak hozzáférhetőek lesznek.

A ciklus során megkezdődött az Országos Széchényi Könyvtár kódextöredékeinek rendszeres feldolgozása. Az OSZK gyűjteménye különböző eredetű darabokat tartalmaz. Egy részük már töredékként került az állományba, más részük kötéstáblaként, de dokumentálatlanul választották le az őrzőkönyvtől. Szerencsés esetben lehet tudni, hogy az állomány melyik kötetéről bontotta le a restaurátor. A kutatócsoport a töredékek identifikálásán túl igyekszik felkutatni az őrzőkönyvet is, ha a töredék a könyvtárban került lefejtésre, ez ugyanis az egyetlen fogódzó az egykori kódex használatát illetően. Emellett rengeteg töredék található ma is korai nyomtatványok kötéstábláin vagy szolgálnak nyomtatványok, kéziratok előzéklapjául. A le nem fejtett töredékekről folyamatosan lista készül, ezek közül a legjelentősebb darabok kerülnek majd feldolgozásra, miután a már meglévő, hozzávetőleg 600 darabos töredékgyűjtemény katalógusa elkészült. A gyűjtemény meglehetősen rossz fizikai állapotban van, szükség lenne az állomány egy részének restaurálására. A töredékek felének identifikálása -- a munkatervnek megfelelően -- megtörtént.

OTKA támogatással elkészült és megjelent az Ómagyar Mária-siralmat tartalmazó Leuveni Kódex magyarországi eredetű prédikációinak kritikai kiadása és a középkori kódexekben felkutatott latin nyelvű Szent László prédikációk kétnyelvű kiadása. Elkészült és az Akadémiai Kiadónál megjelenés előtt áll az Országos Széchényi Könyvtár 1945 után szerzeményezett 106 kódexének német nyelvű katalógusa. Minden további tudományos munka feltétele az egyes gyűjtemények anyagát hozzáférhetővé tevő katalógus, illetve a szövegeket elérhetővé tevő kritikai kiadás. A kutatócsoport tagjai a forrásfeltárás mellett a középkori kéziratosság és művelődéstörténet köréből számos tanulmányt publikáltak és két nemzetközi konferenciát szerveztek.